

KOCAELİ SANCAĞI'NDA ÇİNGENELER VE CİZYE MESELESİ

Emine DİNGEÇ*

Bildirimde Kocaeli ve çevresinde Çingene toplumunun sosyal yapısını ve bu vesile ile Çingenerden alınan cizye meselesini ele almak istiyorum. Bu konuyu seçmemdeki neden özellikle Kocaeli'nin mekân olarak, Osmanlı'nın başkenti İstanbul'a yakınlığı, İstanbul'un Anadolu'ya açılan güzergâhında yer alması vesilesiyle birbirinden farklı etnisitelerden, dinî inançlardan olan cemaatlere rastlamanın mümkün olmasıdır. Bu toplumlar içinde Çingenerler kendilerine özgü yaşam tarzları ve yerleşiklerin onları algılama biçimleri bakımından özel bir grup oluştururlar.

Kocaeli ve Çingenerleri konusunda monografik bir çalışma bulunmamaktadır.¹ Bildirimim, Kocaeli'nin Osmanlı'nın Anadolu yakasında olması dolayısıyla Osmanlı Çingenerleri üzerine yapılan çalışmalarda ihmal edilen Anadolu'daki Çingenerlerin toplum içindeki konumlarını anlamlandırmaya kısmen katkı sağlayacağı kanaatindeyim.

Bildirim iki soruya cevap arayacaktır. Birincisi, incelediğimiz bölgede Çingenerler topluma entegre olmuş mudur? İkincisi ise Müslüman olmalarına rağmen neden “cizyegüzar” statüde tutulmuşlardır?

Çingenerler Osmanlı öncesinde bu coğrafyadaki toplumun bir parçasıydı. Özel mesleklerle sahip olmalarıyla nüfus olarak sayısal değerleri az olsa bile, şehrin yaşamsal alandaki dağılımları “yaygın”dır. Yerleşiklerle ilişkileri “faydacılık” esasına dayanır. Yaşam tarzları “arada kalmış toplum” izlenimini uyandırır. Bununla bağlantılı olarak dinî inanışlarına göre “cizyegüzar” sayılmaları nedeniyle devlet onları “kripto” olarak algılar. 19. yüzyılda aile yapısı açısından, “geniş aileden” “çekirdek aileye” dönüşüm içindedirler. Bu değerlendirmeleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan nüfus ve cizye defterlerinden çıkartmaktayız.

* Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. e-mail: emine.dingec@dpu.edu.tr
1 Alexandre G. Paspatis, *Etudes Sur les Tchinghianes: ou, Bohémiens De L'empire Ottoman*, Osnabrück 1973; Tayyib Gökbilgin, “Çingenerler”, İA, C.3, ss. 420-427; Enver M. Şerifgil, “XVI. Yüzyılda Rumeli Eyaleti'ndeki Çingenerler”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 15, İstanbul 1981, s.117-144; Elena Marushiakova- Vesselin Popov, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingenerler*, (Çev. Bahar Tırnakçı), Homer Kitabevi, İstanbul, 2006. Kitabın İngilizce baskısı; Elena Marushiakova, Vesselin Popov, *Gypsies in the Ottoman Empire: A Contribution to the History of the Balkans*, (Bristol: Great - Britain by 2001); Emine Dengeç, *Rumeli'de Geri Hizmet Kurumu İçinde Çingenerler (XVI. Yüzyıl)*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 2004; İsmail Altınöz, *Osmanlı Toplumunda Çingenerler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005; İsmail Altınöz, *Osmanlı Toplumunda Çingenerler*, TTK, Ankara 2013.

Kocaeli Sancağı coğrafi konumu bakımından hem karadan hem denizden payitaht için tampon bölge pozisyonundaydı. Özellikle Anadolu'dan yapılan göç hareketlerinin kontrolü buradan sağlanmaktaydı. İşsiz, güçsüz ve İstanbul'da asayiş sıkıntısı çıkarabileceklerin geçişi daha İstanbul'a gelmeden engellenmekteydi.² Nüfus, büyük merkezlere akım eğilimi gösterir. Bu durum Kocaeli bölgesini, İstanbul'un güvenlik şeridi haline getirmekteydi.

Tablo I. 17.Yüzyılın Sonu 18. Yüzyılın Başında Anadolu'da Kıpti Nüfusu³

	H.1108 / M.1696-1697		H.1110 / M.1698-1699		H.1111 / M.1699-1700	
	Müslim	Zimmi	Müslim	Zimmi	Müslim	Zimmi
Bolu	4	30			45	20
Haleb	180	3	180	3		
Sivas	250	50				
Kastamonu, Kangırı	19	10				
Ankara	160	80				
Kütahya, Karahisar-ı Sahip, Sultanönü	29	4				
Kocaili, Hüdavendigâr, Biga, Kütahya			1360	85		
Koca-ili, Hüdavendigâr, Biga, Karesi					1250	50
Kütahya, Karahisar-ı Sahip					35	15
Adana, Sis, İçil	21	8				
Kayseri	66	34				
Aydın, Saruhan			96	8		
Siğla, İzmir			90	-	80	-
Maraş, Malatya, Ayntab			32	53		
Haleb, ?, Maraş, Malatya					233	3

Kaynak: BOA, DMMK, 23769, s. 1-43.

17. yüzyılın sonu, 18. yüzyılın başında Çingenerin Anadolu'nun diğer yerlerindeki nüfus yoğunluğu durumuna göz attığımızda Kocaeli ve çevresinde bir yığılmadan söz edebiliriz (Bkz. Tablo I).

Yukarıdaki tablo 17. yüzyılın sonunda hazırlanan bir cizye defterine göre düzenlenmiştir. Sayımlar "cizye evrakı" üzerinden yapılmıştır. Görüldüğü üzere, her yıl farklı yerleşim yerlerinin kayıtlara geçmesi, Çingene nüfusunun şehirlere göre dağılımında net bir bilgiye ulaşılmasını engellemektedir. 1699 yılında Koca-ili, Hüdavendigâr, Biga ve Kütahya ile birlikte toplam Kıptîyan cizye evrakı adedi bin dört yüz kırk beş iken, iki yıl sonra Kütahya

2 Yahya Koç, *149 Numaralı Mühimme Defteri (1155-1156/1742-1743) İnceleme-Çeviriyazı-Dizin*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, Hüküm, 209, s. 334-335.

3 Veriler kaynağı belirtilen "cizye" defterinden olup, evrak adedi üzerindedir. Tahmini nüfusu belirlemek için bu rakamları 5 ile çarpmak gerekir.

ve Karahisar-ı Sahip'teki Çingenerler ayrı kaydedilmişler ve onların cizye evrak adedi kırk beş olarak sayılmıştır. Kocaeli Çingene nüfusunun çıplak değerine yakın olmak için Kütahya ve Karahisar değerlerini çıkardığımızda bin dört yüz evrak kalır. Bu rakam üzerinden değerlendirme yaparsak ve üç vilayette eşit dağılım olduğunu varsayarsak vilayet başına 466,6 gibi bir rakam ortaya çıkar. Bu rakam Anadolu'nun diğer yerlerine göre oldukça yoğundur ve bu tablodaki en yüksek değerdir (Bkz. Tablo I). Liman ve ticaret kenti olan gerek İzmir ve çevresinde, gerekse İçil ve çevresinde nüfusu buna göre azdır. Koca-ili, Hüdavendigar, Biga gibi vilayetlerin İstanbul'a yakınlığı, İstanbul'un iş olanağı sunma çekiciliği, bu nüfus fazlalığının gerekçesi olmalıdır.

19. yüzyılda Kocaeli Sancağı'nın kazalarını, Kıptîleri içinde barındırıp barındırmama özelliğine göre üç grupta irdelleyebiliriz. Bunlardan birincisi; Müslüman nüfusun yanında Ermeni, Rum ve Kıptî nüfusu barındıran "heterojen" yapıya sahip olan kazalardır. İznik, Kaymas, Şeyhler, Adapazarı ve Sapanca, İznik kazaları bu kategoriye girmektedir. Bu yapılanmada Çingene nüfusu diğer kazalara göre daha fazladır (Bkz. Tablo I). Şehirleşmenin temel ölçütlerinden biri; farklı unsurların birlikteliğidir. Benzerliklerin azalması, farklılıkların artması, büyümenin ve globalleşmenin adeta sembolü olmuş, bu durum benzeşmeyen unsurların daha rahat barınmasını sağlamıştır. Formülleşen bu tez, Çingene nüfusunun da bu kazalardaki yoğunluğunu açıklamaktadır.

İkinci kategoride ise Müslüman nüfusun yanında sadece etnik olarak Çingene nüfusunun bulunduğu yerleri saymak gerekir. Bu yerler; Kandıra ve Gençli, Hendek ve Akyazı, İpsafi, Saruçay, Taşköprü, Bazarköy ve Karasu kazalarıdır. Diğer etnik nüfusun olmamasına rağmen sayıları az da olsa Çingene nüfusunun varlığı, ayrıcalıklı meslekleri sayesinde toplumların onlara olan ihtiyacı ile açıklanabilir.

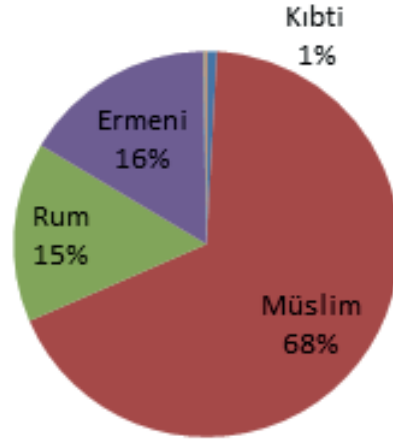
Üçüncü kategoriye Çingene nüfusunun yer almadığı kazaları koyabiliriz. Gölpazarı, Lefke, Yenice-i Taraklı, Akabad, Beşdivan, Ağaçalı, Akhisar, Yalova ve Geyve'de Çingene nüfusu yoktur. Bu kazalar içinde Ağaçalı, Beşdivan, Akabad ve Yenice-i Taraklı nüfus olarak az olduğu gibi "homojen" bir yapıya sahiptir.⁴ Kocaeli Sancağı dâhilinde Rum ve Ermeni nüfusun oranı birbirine çok yakındı (Bkz. Grafik I). Geyve, Yalakabad, Karamürsel kazalarında Müslümanların yanında Rum ve Ermeniler bulunurken Kıptî nüfus bulunmamaktadır. Çingene yerleşimin olmadığı bu yerlere muhtemelen göçebe Çingenerler uğrayarak ürün ve hizmetlerini ulaştırmaktaydı.

Çingenerler, Kocaeli Sancağı'nda nüfus dağılımının yaygınlığı açısından Müslümanlardan hemen sonra gelmektedir. 598 nolu nüfus defterine göre Kocaeli'ne bağlı yirmi beş kaza bulunmaktadır. Bu kazaların on yedisinde Çingene yerleşimi mevcuttur. Çingenerlerin Kocaeli Sancağı'nın nüfusuna göre oranı %1'dir (Bkz. Grafik I). Bu sonuç, Çingene nüfusunun yoğun olmasa da, yaygın olduğunu gösterir. Örneğin Yahudi yerleşimi sadece bir kazada, Rum ve Ermeni yerleşimi on iki kazadadır.⁵ Bu yaygınlık, Çingenerlerin icra etmekte oldukları mesleklerle ilgili olup toplumun özel yetenekli bu insanlara duyduğu ihtiyaç ile bağlantılıdır.

4 BOA, NFS 670, s. 2-3.

5 BOA, NFS 670, s. 2-3.

Grafik I. 19. Yüzyılda Kocaeli Sancağı Nüfusu

Kaynak: BOA, NFS, No. 670, s. 2-3.

Genelde işsiz güçsüz olarak algılanan Çingene grupları, aksine kalifiye meslek sahibiydi. Demirci, sepetçi, elekçi, burgucu⁶ gibi meslekler tamamen tarım toplumunun temel malzemelerini üretmeye yönelikti (Bkz. Tablo III). Bu ihtiyacı karşılama onları aranan insan konumuna getirmekteydi. El yetenekleri ve marifetleri sayesinde toplumun “kalifiye” insanları haline geliyorlardı. Bu anlamda özellikle bir mesleğe sahip Çingene, topluma yük olmak yerine toplumda işlerin düzenlenmesinde aranjördü.

Tarım toplumlarının Çingenelere ihtiyacı olduğu gibi, Çingeneler de spesifik işlerle uğraşıyor olmalarından dolayı başka toplumlara muhtaç idiler. Bu muhtaçlık, Çingeneleri yerel toplumlara yakın kıldı. Çingenelerin yerel toplum arasındaki ilişkileri bir anlamda “karşılıklı faydacılık” ilişkisinden doğdu. Bu durum Çingenelerin bir bölgeye yerleşmesini de açıklamaktadır. Bunun yanında Çingenelerin icra ettikleri meslekler arasında “çiftçi” kaydının olması, onların yerleşikliğinin ve topluma adaptasyonun simgesiydi. Fakat yerleşik hayata geçmiş olsalar bile “cemaat” yaşam alışkanlıklarını bırakmadıkları izlenir. Bunun iki göstergesi vardır. Birincisi mesleklerin babadan oğula geçmesi, ikincisi ise aynı yerleşim alanında yaşayanların toplu olarak aynı mesleği icra etmeleridir (Bkz. Tablo III).

Tablo II. 19. Yüzyılda Kocaeli Sancağı'nda Çingene Nüfus Dağılımı

Kaza	Kıbtî Müslim Hane	Nüfus	Kıbtî Reaya Hane	Nüfus
İzmid	19	50	-	-
Kaymas	7	22	-	-
Şeyhler	38	97	-	-
Adapazarı ve Sapanca	76	193	8	18
Geyve	-	-	-	-
Akhisar	-	-	-	-
Yalakabad (Yalova)	-	-	-	-
Karamürsel	-	-	-	-
Ağaçlı	-	-	-	-
Beşdivan	-	-	-	-

6 Burgu: Tahta gibi sert maddelerde delik açmaya yarayan alet. Bkz. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, C. I, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2006, s. 427.

Akabad	-	-	-	-
Kandıra ve Gençli	48	131	-	-
Hendek ve Akyazı	33	65	-	-
İpsafi	23	46	-	-
Saruçay	8	22	-	-
Şile	31	72	-	-
Taşköprü	6	13	-	-
Muradiye?	3	5	-	-
Gekbüzü (Gebze)	17	35	-	-
Yoros nam-ı diğer Beykoz	8	10	-	-
Yenice-i Taraklı	-	-	-	-
Tuhurgan?	4	7	-	-
Bazarköy	8	21	-	-
Karasu	8	20	-	-
İznik	15	39	-	-
Lefke	-	-	-	-
Gölpazarı	-	-	-	-
Toplam	352	894	8	18

Kaynak: BOA, NFS 670, s. 2-3.

Kıptîlerin genel görüntüsü hakkında ortak bir kanı bulunmaktadır. Öyle ki, bu ortak kanı bir dönem nüfus cüzdanlarına “esmer vatandaş” olarak kaydedilmelerine bile vesile olmuştur.⁷ Oysa Kocaeli Sancağı örneğinde Çingeneler sadece esmer değildi. Kumral ve sarışın Çingeneler kayıtlarda yer almaktaydı.⁸ Adapazarı ve Sapanca yöresindeki eşkâlleri belirtilen nüfusun % 82’si esmer, % 18’ü ise kumral ve sarışındı.

Tablo III. 19. Yüzyılda Adapazarı ve Sapanca’da Çingene Meslekleri

	Cabacı	Demirci	Sepetçi	Elekçi	Çiftçi	Burgucu ⁹	Mehter	Bakkal
Sapanca	11	1	1					
Dağrıçı		1	47				1	1
Doğancılar	6	5					2	
Beğlik Kışla		1			5			
Karye-i Cedid					13			
Söğütlü				15		2		
Uzanlar				11+8				

Kaynak: BOA, NFS 598, s.1-15.

Adapazarı ve Sapanca çevresinin nüfus defterlerindeki yaş verileri, Çingenelerin dinamik ve üretken bir toplum olduklarını göstermektedir. Yaşlar incelenirken göze çarpan nokta yaşların, bugünkü kullandığımız anlamda çocukluk, ergenlik, gençlik, orta yaşlılık, yaşlılık kavramlarını kapsayacak nitelikte yuvarlanarak yazılmasıdır. Bu yuvarlamalar, iş verimliliğini anlamlandırmada ve vergi toplanmasında kolaylık sağlıyordu.

7 1950’li yıllar. Bkz. Ceyhun Suvari, *Artakalanlar: Anadolu’dan Etnik Manzaralar*, E Yayınları, İstanbul 2006, s. 295.

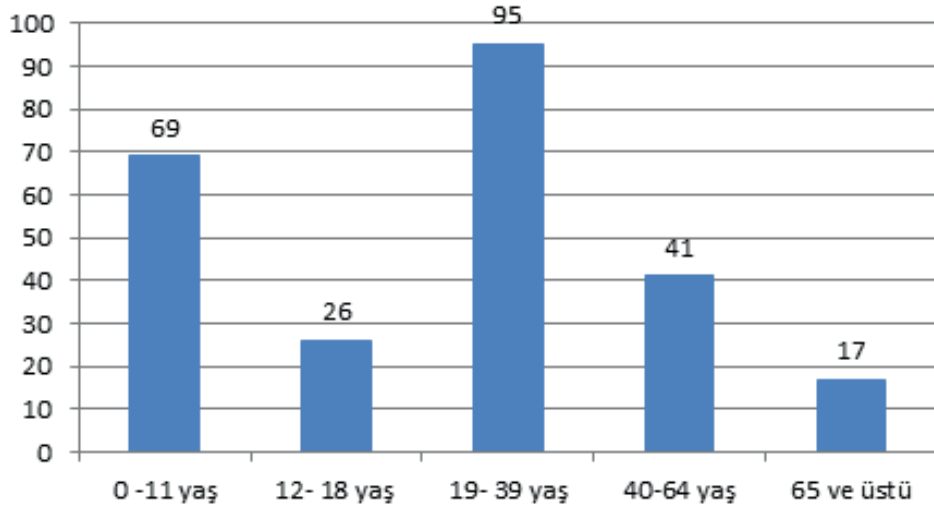
8 BOA, NFS 598, s.1-15.

9 Mehter: Osmanlı’da askeri mızıkacı takımı. Ayverdi, age, C.III, s. 1984. Müzik ile uğraşanlar için bu terim kullanılmış olmalı. Kocaeli Sancağı’na bağlı başka bir defterde “mehter” olarak kayıtlı olanların yanında ayrıca “zurnacı” olarak kaydedilenler de yer almaktadır. Bkz. BOA, NFS 656, s. 3-4.

Defterlerde on iki yaş altı “sagir” olarak belirtilmişti. Sagir olarak kayıtlara geçenler, henüz üretime katkısı olmayan çocuklardı. Çocuklar toplumun dinamikliğinin en önemli göstergesidir. Nüfus defterin birini örnek olarak alırsak, doksan dokuz hanede altmış dokuz çocuk kayıtlı ve bu çocukların on biri “bir” yaşında idi.¹⁰ % 50’den fazlası beş yaş altı olup bakıma muhtaç çocuklardı.

12-18 yaş aralığındakiler “şabb-ı emred” olarak nitelendirilmişti. Şabb-ı emred’ler henüz ekonomik döngüye katkı sağlamıyorlardı. Eşkâlleri tarif edilmediği gibi meslekleri de belirtilmemişti. Bunlar muhtemelen babalarının yanında yardımcı olarak çalışıyorlardı.¹¹Ergenlik dönemini kapsayan bu yaş grubu kendisini bir mesleğe hazırlamakta ve kısa bir zaman içinde kendi hanesini oluşturmaktaydı.

Grafik II. 19. Yüzyılda Adapazarı ve Sapanca’da Bulunan Kıptî Nüfusun Yaş Grafiği

Kaynak: BOA, NFS 598.

19-39 yaş grubu genç ve üretkendi. Bu gruba dâhil ettiklerimizin eşkâlleri genellikle “bıyık” üzerinden yapılmıştı. Ergenlikten çıkmış yirmili, yirmi beşli yaşlar “ter” bıyıklı ifadesi ile tanımlanmış, bu yaşın üstündekiler ise bıyığın rengine göre “kara”, “kumral”, “sarı” olarak nitelendirilmişti. Otuzlu yaşlardan itibaren “sakal”, belirleyici bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Yine sakallar, “kara”, “kırcı”, kumral” ve “köse” olarak belirtilmiştir. “Bıyık” ve “sakal” tanımlamasına dâhil olanların icra ettikleri meslekler de belirtilmiştir. Bu anlamda “bıyık” ve “sakal” yaş tarif etmede belirleyici bir unsur iken, meslekteki kariyeri de ifade etmektedir. 40-64 yaş aralığında, mesleğinin doruğunda olan Çingenelerin gerek mesleki ve gerekse yaştaki olgunlukları “ak sakallı” ifadesinde anlam bulmuştur.65 yaş üzeri olanlar dinç ve çalışmalarına devam ederler.¹² Ortalama ömrü belirlemek zor olsa da; 65 yaş üzeri kayıtlı olanlar ile babaları olmadan “karındaşları” ile birlikte kaydedilenleri karşılaştırdığımızda; %39’unun 40-65 yaş ve civarında öldüklerini varsayabiliriz.

Aile yapısı olarak “çekirdek aile” tipi görülmekle birlikte “geniş aile” tipine de rastlanmaktaydı. Torunları ve damatları kayıtlara geçenler “geniş aile” geleneğini hala devam ettirenlerdi. Fakat bunun yanında yirmi yaşında olup kendi hanesi kuranlar da mevcuttu.¹³ Verilerden çok eşliliğe dair bir sonuca ulaşmak zordur. Fakat “üvey oğul” ve “üvey baba” ifadeleri çok eşlilik olmasa da birden fazla evliliklerin gerçekleştiğini söylemek mümkündür.¹⁴ Bu durum sadece erkekler için değil, kadınlar için de geçerlidir.

¹⁰ BOA, NFS 598, s.1-15.

¹¹ Başka bir defterde “şabb-ı emred” kayıtlı gençler “demirci çırağı” olarak kaydedilmiştir. Bkz. BOA, NFS 656, s.4-5.

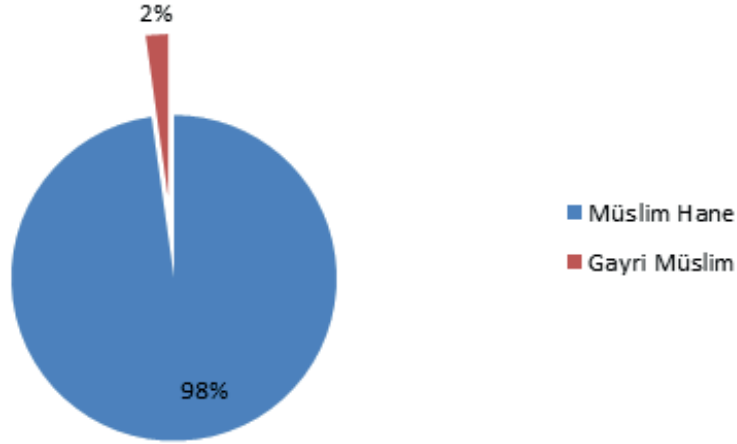
¹² BOA, NFS 598, s.1-15.

¹³ BOA, NFS 598, s.1-15.

¹⁴ BOA, NFS 598, s.1-15; BOA, NFS 656, s. 6.

Yukarda bahsettiğimiz saptamalar dışında Çingene toplumunun Osmanlı toplumuna entegrasyonunu iki noktadan değerlendirebiliriz; “dinî inanış” ve “göçebe yaşam tarzı”. Bu noktalardan baktığımızda 19. yüzyılda Kocaeli Sancağı’nda bulunan Çingene, Osmanlı toplumuna adaptasyon sağlamış görünmektedirler.

Grafik III. 19. Yüzyılda Kocaeli Sancağı’nda Bulunan Kıptîyanların Dinî İnanışları

Kaynak: BOA, NFS 670, s. 2-3.

Kiptîyan nüfusun sadece %2’lik kesimi Hristiyan’dır (Bkz. Grafik III). % 98’lik kısmı Müslüman olsa da Kıptîyanların yaşam şekli ve dine bakışı, onları “cizye” ödeme yükümlülüğünden kurtarmıyordu.¹⁵ Bu durum yukarda bahsettiğimiz Osmanlı toplumuna adaptasyon meselesinin kısmen kâğıt üzerinde olduğunu düşündürmektedir. Osmanlı Devleti Çingene’lerin “ehl-i perde” oluşuna inanıyordu. Bu kapsamda onların görünüşte Müslüman gibi, ama gerçekte kendi inanışlarını devam ettirdiği kanaatindeydi. Osmanlı’nın Çingene’yi “kripto” olarak algılaması bir yerde olağandı. Birçok yazar Çingene’lerin “dâhil oldukları toplumun dinini göreceli” olarak kabul ettiklerini dile getirir.¹⁶

Osmanlı, Çingene’leri dinî inanışları bakımından üç kategoride değerlendiriyordu. Bunlardan birincisi Hristiyan Çingene’ler; ikincisi Müslüman ismini almış “ehl-i perde” olanlar; sonuncusu ise “ehl-i islam” olduğunu kanıtlayan Çingene’lerdi. Hristiyan Çingene’ler cizye vergisini gerektiği gibi öderken “ehl-i perde” grubundakiler kısmen indirim tabii idiler. Son gruptakiler ise Müslümanlar ile camiye giden, namaz kılan, çocuklarına İslamiyet’i öğreten, bir anlamda İslam dininin gereklerini, adabına göre uygulayanlardı.¹⁷ Bu gruptakiler padişahın berati ile cizyeden muaf tutuluyorlardı.¹⁸

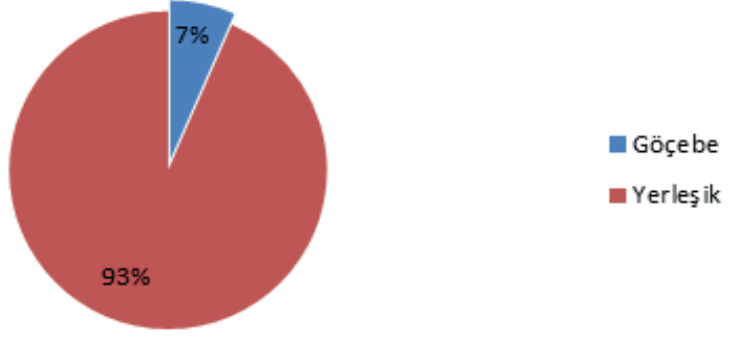
15 H. 1110/ M. 1698-99 yılına ait Kocaeli, Hüdavendigar, Biga ve Kütahya ve çevresinden 1360 Müslüman, 85 zimmi; H. 1111/ M. 1699-1700 yılına ait Kocaeli, Hüdavendigar, Biga ve Karesi ve çevresinden 1250 Müslüman, 50 zimmi Kıptî cizye evrakı düzenlendi. Bkz. BOA, DMMK, 23769, s. 34, 36-37.

16 Osmanlı Devleti’ndeki Çingene’lerin dinî inanışları konusunda Paspatis, dine fazla aldıkları Müslüman ya da Hristiyan olmalarının fazla önem taşımadığını belirterek; yerleşik Hristiyanların vaftiz olmadan öldüklerini, göçebe Müslümanların ise sünnet olmadan öldüklerine dikkat çeker. Bkz. Paspatis, *age.*, s. 26-27. Halliday ise Osmanlı Çingene’lerinin Müslüman inancında olanlarının görünüşte sunni olmalarına rağmen daha çok Şii olduklarını belirtir. Bkz. R. Halliday, *Folklore Studies Ancient and Modern*, London 1924, s. 18.

17 Elena Marushiakova- Vesselin Popov, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Çingene’ler*, (Çev: Bahar Tırnakçı), Homer, Kitabevi, İstanbul 2006, s. 56.

18 BOA, İbnülemin, No. 829 (H. 19 Ramazan 1102 /M. 16 Haziran 1691).

Grafik IV. Adapazarı ve Sapanca'da Yaşayan Göçebe ve Yerleşik Kıptîyanların Oranı

Kaynak : BOA, NFS 598.

19. yüzyılda Çingenelerden göçebe hayatı devam ettirenler olsa da Adapazarı ve Sakarya çevresinde bunların oranı %7 idi (Bkz. Grafik IV). Burada yaşayan Çingenelerin önemli bir kısmı yerleşik hayata geçmişti. Hatta içlerinden tarım ile uğraşanlar mevcuttu.¹⁹

Sonuç olarak; Çingeneler toplum içinde sorun çıkaran veonlara külfet olmalarının aksine toplum için elzem olan meslekleri icra eden, bu nedenle toplumun vazgeçilmez unsurları olarak görünmektedirler. Çingeneler, toplumun eksik yanlarını doldurarak, zenginlik katmaktadır. Buna rağmen kendilerinden önceki yerleşiklerle hayatı ve dinî algılayışlarının farklılıkları "arada" kalan toplum statüsünden alıkoymamıştır. Özellikle cizye ödemelerindeki uygulama bunun en önemli kanıtıdır. 19. yüzyılda Kocaeli'nde Çingeneler her ne kadar kendine özgü içsel kurallarını devam ettirmiş olsa da, zamana ayak uydurmuş, bunu gerek aile yaşantısına ve gerekse sosyal yaşantısına taşımıştır.

¹⁹ BOA, NFS 598, s. 10; BOA, NFS 656, s. 3.